

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМІДЕНТИФІКАЦІЯ ФАКТОРІВ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ
ЯК ІНСТРУМЕНТА ЇЇ РЕФОРМУВАННЯIDENTIFICATION OF ECONOMY MODERNIZATION FACTORS
AS A TOOL FOR ITS REFORMING

У статті розглянуто підґрунтя для розроблення теоретико-методологічних підходів до ідентифікації факторів модернізації економіки для виявлення їх інтегрального впливу на економічне зростання на основі застосування принципу комплементарності. Встановлено умови, які необхідно враховувати, визначаючи фактори модернізації економіки. Виокремлено та охарактеризовано основні групи цих факторів, виходячи з розуміння модернізації через типологічні характеристики суспільства модерна, а також керуючись необхідністю практичної реалізації моделі сталого розвитку.

Ключові слова: модернізація економіки, фактори модернізації економіки, комплементарність факторів, економічне зростання, сталий розвиток.

В статье рассмотрены основы для разработки теоретико-методологических подходов к идентификации факторов модернизации экономики для выявления их интегрального влияния на экономический рост на основе применения принципа комплементарности. Установлены условия, которые необходимо учитывать при определении факторов модернизации эконо-

номики. Выделены и охарактеризованы основные группы этих факторов, исходя из понимания модернизации через типологические характеристики общества модерна, а также руководствуясь необходимостью практической реализации модели устойчивого развития.

Ключевые слова: модернизация экономики, факторы модернизации экономики, комплементарность факторов, экономический рост, устойчивое развитие.

In the article the basis for development of theoretical and methodological approaches to the identification of economic modernization factors are considered to determine their integral impact on economic growth through the application of the complementarity principle. The conditions that should be considered for determining of economic modernization factors are determined. The main groups of factors are separated and characterized, based on the understanding modernization by the typological characteristics of modernity society and necessity of practical implementation of sustainable development model.

Key words: economy modernization, economy modernization factors, complementary of factors, economic growth, sustainable development.

УДК 338.24:330.356

Барановська І.В.

к.е.н., старший науковий співробітник відділу економічного зростання та структурних змін в економіці Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України

Постановка проблеми. Досить високий рівень розробленості проблеми впливу окремих факторів на модернізаційні процеси в економіці (інституційних, технологічних, соціальних тощо) свідчить про те, що в умовах посилення міжнародної конкуренції, світогосподарських диспропорцій та дефіциту ресурсів для будь-якої країни особливої актуальності набувають економічні зміни, які відбуваються у тісному взаємозв'язку зі змінами в інституційному середовищі, новими науково-технічними досягненнями, змінами інтересів окремих суспільних груп, критичної просторової та часової оцінки використання ресурсного потенціалу. Однак недостатньо дослідженими залишаються наслідки раціонального взаємодоповнення (комплементарності) таких факторів через переконання ряду вчених про недоцільність розглядати їх інтегральний вплив на результати модернізації економіки, що призводить до обмеження або гальмування модернізаційних процесів, поступово нівелюючи їхній зміст, який, власне, і означає модернізацію економіки як вихід на новий рівень її розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових працях вітчизняних та зарубіжних дослід-

ників сформовано різні підходи до визначень сутності модернізаційних процесів та перетворень у економіці; параметрів, які їх характеризують; доцільності, масштабності та напрямів модернізації залежно від стадій розвитку економіки (наприклад, індустріалізації, експортоорієнтованого зростання, стимулювання прискореного розвитку, розвиненого ринку тощо) [1, с. 18]; рівня попиту на модернізацію економіки у суспільстві; засобів здійснення та змісту модернізаційних перетворень залежно від точок прикладання значних ресурсних компонент [2] тощо. Зокрема, вчені, серед яких слід назвати таких, як О. Абрашка, В. Білозубенко, К. Бужимська, В. Геєць, Т. Качала, Ю. Кіндзерський, О. Левковець, Е. Лібанова, В. Ляшенко, В. Онищенко, В. Полтерович, А. Філіпенко, А. Чухно, Л. Шинкарук, акцентують увагу на структурних, технологічних, інституційних змінах в національній економіці, що спрямовані на підвищення її конкурентоспроможності та забезпечення розвитку в довгостроковій перспективі, розглядаючи модернізацію переважно як системний процес, що означає зміни економічних, політичних, правових, культурних інститутів і відносин [3, с. 4] та має про-

водиться одночасно на рівні інституційних реформ (зміна, узгодження правил і процедур суспільно-економічного життя), економічної (застосування адекватних інструментів впливу на економічні процеси) та соціальної політики (формування умов для реалізації інтересів окремих суспільних груп) [3, с. 4; 4, с. 88]; мобілізаційний процес [5, с. 5], що запроваджується для скорочення відставання від країн-конкурентів, тобто передбачає просторову і часову мобілізацію ресурсів й формування цільових орієнтирів залежно від рівня розвитку конкурентів.

Постановка завдання. Метою дослідження є розроблення теоретико-методологічних підходів до ідентифікації факторів модернізації економіки для виявлення інтегрального впливу цих факторів на економічне зростання на основі застосування принципу комплементарності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вироблення нових підходів до ідентифікації факторів модернізації економіки та виявлення їх інтегрального впливу на економічне зростання перш за все обумовлює необхідність чіткого розуміння сутнісного змісту таких термінів: «фактор» («умова, рушійна сила будь-якого процесу, явища; чиннику» [6], «рушійна сила, причина якого-небудь процесу, що обумовлює його або визначає його характер» [7]) та «комлементарність» (одна з базових характеристик взаємодії та взаємодоповнюваності, яка дає змогу уявити реальність як певним чином упорядковану сукупність складових, виділити їх загальні риси або подібності, визначити міру і ступінь їх взаємодії, взаємообумовленості та взаємодоповнюваності у реальному вимірі [8, с. 47]). Останнім часом набуло також поширення використання терміна «детермінат», який у словниках тлумачиться аналогічно терміну «фактор», а у спеціальних – як фактор, здатний впливати на економічні процеси, відносини [9].

Фактори модернізації економіки як сукупності стійких, упорядкованих економічних зв'язків і залежностей між різними галузями, сферами, секторами, комплексами, видами діяльності та територіальними утвореннями, які забезпечують її цілісність, збереження ключових властивостей при різних внутрішніх змінах і зовнішніх впливах, й одночасно структура якої формується під впливом тривалих процесів суспільного поділу праці, формування соціальної структури суспільства, зростання і ускладнення його потреб, досягнень науково-технічного прогресу, доцільно визначати, виходячи з розуміння модернізації через типологічні характеристики суспільства модерна [10, с. 165], серед яких слід назвати культурологічні характеристики (раціоналізація суспільної свідомості, лінійно-історичне мислення); соціально-демографічні (урбанізація); економічні (спеціалізація праці, масове товарне виробництво);

комунікаційні (збільшення єдності суспільства за рахунок нових комунікацій – від засобів масової інформації до транспортної мережі); адміністративні (перехід функцій управління до раціональної бюрократії); етнонаціональні (уніфікація суспільства на базі єдиного мовного та культурного стандарту); політичні (формування «арен публічності», перетворення індивіда / громадянина на базову одиницю суспільства); правові (монополізація законодавства, суду).

Водночас, визначаючи фактори модернізації економіки, слід враховувати, розвиваючи погляди Т. Качали, що у сучасній Україні немає традиційного суспільства, що полягає у відсутності міцного релігійно-етичного фундаменту модернізації; наявності первинного каркаса суспільства споживання, що саме по собі ускладнює будь-які модернізаційні реформи, проекти та заходи; ерозії інститутів держави, свідченням чого є вкрай високий рівень корупції [10, с. 167]. Крім того, унікальність модернізації в Україні полягає у тому, що в минулому вже здійснено кілька незавершених модернізацій, тобто в Україні, на відміну від інших країн світу, можна спиратися на окремі елементи і інститути суспільства модерна, створені історичними попередниками, поряд з масштабними, фундаментальними реформами одночасно у таких сферах, як вища і середня освіта, науковий розвиток, державна служба, військово-будівництво, правоохоронна система, судочинство, масова культура та ідеологія.

Саме модернізація є інструментом здійснення реформ, спрямованих на запровадження найбільш ефективних принципів, механізмів та форматів управління соціально-економічними процесами в країні, оскільки модернізація соціально-економічної сфери в змістовному плані означає вирішення трьох взаємопов'язаних проблем, а саме проблем модернізації державної економічної політики, модернізації виробничо-технологічної бази економіки, модернізації системи соціального захисту населення в широкому розумінні цього слова [11, с. 34]. У цьому контексті, керуючись тим, що безумовним імперативом суспільства має стати практична реалізація моделі сталого розвитку, що забезпечить інтегральне поєднання економічної ефективності, соціальної справедливості, ресурсної збалансованості та екологічної безпеки, під час ідентифікації факторів модернізації економіки доцільно керуватися необхідністю радикального підвищення ефективності національного виробництва як запоруки стабільного соціально-економічного розвитку країни в довгостроковій перспективі, що забезпечить якісне поліпшення стандартів життя суспільства; безумовною необхідністю технологічного оновлення економіки, враховуючи сучасні кліматичні та енергетичні виклики; актуальністю адаптації національної економіки до

вимог конкуренції на регіональних та глобальних ринках, яка означає необхідність підвищення ефективності виробництва, пристосування структури національної економіки до конкуренції в глобальній економіці, підвищення рівня наукоємності економіки шляхом запровадження інновацій та сприяння створенню нових виробництв та видів бізнесу; необхідністю підвищення ефективності національної економіки, враховуючи демографічні тенденції, які негативно впливають на потенціал економічного зростання.

Погоджуючись з тим, що сучасна модель української держави базується на патерналістській ідеології [11], основою якої є масштабний перерозподіл коштів переважно у вигляді різного роду трансферів [12, с. 43], слід зазначити, що вона має змінитись на модель, яка базується переважно на інвестиціях у розвиток людей та зміну умов їхнього життя – перетворитися на модель, де суспільство утримує себе за рахунок високоефективної праці. Показниками виміру успішності такого процесу може стати рівень доходу на 1 особу та індекс людського розвитку.

Тому зміст економічної політики в коротко- та середньостроковому плані визначатиметься необхідністю реагувати на кризове відлуння (подолання дисбалансів, зумовлених кризою та антикризовою політикою) та нові проблеми кризового характеру. Водночас у стратегічному плані необхідно закласти сучасні основи стабільного економічного розвитку в довгостроковій перспективі. Таке поєднання є досить складним завданням, зокрема щодо ресурсного забезпечення реалізації політики.

Сьогодні йдеться про вибір між створенням ефективної сучасної економічної системи, яка має необмежений потенціал розвитку, та окремими удосконаленнями чинної економічної моделі, що не має перспективи. Тому економічна політика повинна базуватись на врахуванні відкритості економіки України, що обумовлює визначення спроможності мінімізувати негативні зовнішні шоки та ефективно використання інтеграційних перспектив.

Оскільки завдання будь-якої модернізації за умов глобалізації принципово не змінюються, але змінюються інструменти її реалізації, під час визначенні факторів модернізації економіки необхідно враховувати, що економічне зростання країни в умовах посилення процесів регіональної інтеграції вимагає забезпечення макроекономічної стабільності як передумови зростання на основі активізації інвестиційних процесів, досягнення фіскальної стабільності в контексті довгострокових демографічних тенденцій та зростання інтенсивності міжнародних потоків товарів, послуг, капіталу та робочої сили. Другим (але не другорядним) є створення та підтримання сприятливого

клімату для розвитку та інноваційної діяльності, важливою складовою якого є підтримка наукових досліджень та розробок на основі зміни ідеологічної парадигми регулювання розвитку підприємницької діяльності. Вирішення цих завдань залежатиме від рівня участі у розробці відповідних економічних правил та норм на основі членства у міжнародних організаціях та подальшої лібералізації торговельно-економічних зв'язків й посиленні міжнародного співробітництва з основними партнерами. Водночас ключовими аспектами, які мають визначати якісні параметри модернізації, мають стати ефективна соціальна політика та політика на ринку праці, що повинна адекватно реагувати на його потреби й базуватися на підтримці високих темпів економічного зростання та зайнятості; виважена екологічна політика, спрямована на підвищення рівня екологічної безпеки на основі запровадження відповідних технологій виробництва та за активної участі у міжнародному співробітництві з питань глобальних кліматичних та енергетичних змін.

Таким чином, враховуючи, що модернізація країни загалом передбачає соціальні, економічні, політичні, екологічні, демографічні, психологічні зміни, які відбуваються в суспільстві в процесі його трансформації в суспільство нового типу, визначення факторів модернізації економіки обумовлюється необхідністю відповіді на такі сучасні виклики: макроекономічний, що виявляється у вичерпності можливостей інтенсивного розвитку у структурі економіки, що склалася; зниженні рентабельності та інвестиційної привабливості провідних її секторів; швидкому зростанні капіталомісткості; зростанні цін на енергоносії тощо; технологічний, що обумовлений початком нового етапу технологічного розвитку світової економічної системи; соціальний, який полягає в утриманні стабільно високого рівня бідності, підкріпленого перебігом сучасної фінансово-економічної кризи, у зростаючій диференціації населення та деградації людського потенціалу; інституційний, який обумовлюється відсутністю адекватного інституційного забезпечення розвитку національної економіки загалом та її окремих секторів зокрема і виявляється у необхідності вдосконалення законодавчої бази для здійснення позитивних трансформаційних процесів у їх розвитку.

Відповідно, факторами модернізації економіки є макроекономічні фактори, які визначатимуться щодо створення відповідних умов на загальнодержавному рівні для гармонійного розвитку національної економіки; інвестиційно-інноваційні фактори, які визначатимуться пріоритетними напрямками інвестування структурно-технологічної модернізації, інвестування найважливіших проєктів, підтримки інноваційної діяльності та впровадження її досягнень; структурні фактори, які

визначатимуться секторальною структурою економіки згідно з вимогами переходу національного господарства на модель економічного зростання, що базується на стратегічно важливих галузях, від яких залежить технологічний розвиток та динаміка зростання в інших сферах економіки; інституційні фактори, які визначатимуться інституційними механізмами забезпечення реалізації модернізації економіки на основі створення правового поля, що сприятиме створенню адекватного умовам сьогодення інвестиційного клімату для залучення інвестицій у пріоритетні сектори економіки; соціальні фактори, які визначатимуться рівнем людського розвитку як процесу розширення можливостей людей обирати шляхи і засоби підвищення якості (стандартів) власного життя; культурні фактори, які визначатимуться змінами в ціннісних орієнтаціях соціальних груп та розвитком засобів розповсюдження інформації.

Враховуючи необхідність системного підходу до проведення модернізації економіки, доцільно окреслити цільову спрямованість її факторів, яка визначається згідно з наявними критеріями, що знайшли місце в концепції сталого розвитку: економічною ефективністю, екологічною збалансованістю, соціальною справедливістю.

Для успішної модернізації економіка має не просто розвиватися, а розвиватися швидшими темпами, ніж розвинуті країни. Недостатньо сприймати та адаптувати їх досягнення, оскільки такий шлях в кращому випадку дасть змогу не збільшувати розрив. Необхідно шукати і знаходити способи (інститути, механізми) прискорення руху, невідомі розвинутим країнам (креативна модернізація) [13, с. 214]. Такий тип модернізації передбачає проведення глибоких структурних реформ, виділення провідних галузей і секторів на даній фазі економічного розвитку. В постіндустріальному суспільстві вже на ранніх етапах його становлення на перший план виходять показники, які характеризують розвиток технологій, темпи оновлення виробництва, рівень розвитку соціальної сфери і взагалі сфери послуг. Причому велике значення у відтворювальних аспектах економіки має удосконалення її технологічної структури. Саме з цим пов'язані ключові питання модернізаційних перетворень на макrorівні економіки.

Інвестиційно-інноваційні фактори тісно пов'язані з факторами, які можна назвати фінансовими, оскільки вони визначаються доступністю і можливістю комбінування різних джерел фінансування та інструментів залучення коштів відповідно до типів модернізаційних заходів. Так, створення нових виробництв, оновлення основних засобів, впровадження сучасних технологій, проведення наукових досліджень тощо можуть вимагати використання бюджетного фінансування або власних джерел, залучення банківських кредитів, коштів

вітчизняних та зарубіжних інвесторів в тому числі на основі використання інструментів фінансового ринку. При цьому слід враховувати, що реалізація стратегії модернізації, яка наздоганяє, передбачає джерела фінансування, відмінні від тих, які використовуються під час перманентної національної модернізації з вираженням пріоритетом щодо власних розробок і технологій. У першому випадку об'єктивною є орієнтація на традиційний фінансово-кредитний інструментарій інерційного розвитку (торговельне фінансування, іноземні кредити, комерційні кредити тощо), що не завжди визначає позитивні ефекти.

Посилення ендогенної складової модернізації в умовах обмеження бюджетної підтримки може бути забезпечено за рахунок припливу прямих і портфельних інвестицій, розвитку інструментів фінансового ринку, а також через переорієнтацію бюджетних потоків на фінансову підтримку інноваційної системи, розширення системи грантів на проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень, що надаються на конкурсній основі, пріоритетне фінансування університетської науки та наукових організацій. Водночас важливим напрямом є створення венчурних фондів за участю органів державного управління, банків розвитку як засновників і експертів, які забезпечують за рахунок коштів інвесторів, зокрема банків, фінансування ризикових проектів, пов'язаних з науковим обґрунтуванням, розробкою і виробництвом нової високотехнологічної продукції.

Формування достатніх фінансових ресурсів для вирішення завдань модернізації економіки, їх склад і структура зумовлюють вибір підходу до типу фінансового забезпечення модернізації, серед яких слід назвати монетаристський підхід, що передбачає заходи жорсткої бюджетної економії, що дає змогу забезпечити довгострокову макроекономічну стабільність, стійкість курсу національної валюти; інвестиційний підхід, який забезпечує можливість бюджетної та кредитної підтримки галузей реального сектора економіки і орієнтований на забезпечення ефективності проектів, в рамках яких створюється нова вартість, з компенсуванням недостатності коштів бюджету використанням інструментів квазібюджетного фінансування (цільових кредитів для конкретних проектів); збалансований підхід, який може стати найбільш прийнятним варіантом фінансового забезпечення модернізації, оскільки передбачає точкову бюджетну і кредитну підтримку ефективних проектів, що реалізуються у реальному секторі економіки, за умови активного пошуку і використання суб'єктами підприємницької діяльності інших джерел фінансування з метою технічного і технологічного оновлення.

Однією з причин того, що далеко не завжди, як свідчить історія, реформи бувають успішними,

є неврахування культурного контексту конкретної країни, в якому нові інститути не приживаються або набувають викривленого змісту [14, с. 4]. Соціокультурні ресурси (особливості соціальних відносин, цінностей, суспільного устрою тощо) – додатковий, поряд з макроекономічними, інституційними та іншими, фактор модернізації економіки.

Висновки з проведеного дослідження.

Успішність модернізації економіки визначається конкретними факторами, які в результаті їх комлементарності формують сукупність складових модернізації, що за умови визначення міри і ступеня їх взаємодії, взаємообумовленості та взаємодоповнюваності дасть змогу виявити інтегральний вплив на економічне зростання та сформувані концепцію стратегії реформ з обґрунтованим визначенням пріоритетних напрямів дій, засобів та механізмів досягнення поставлених цілей, адекватною оцінкою пов'язаних з реформами часових горизонтів та відповідних ресурсів; розробленням напрямів прикладання тактичних зусиль із забезпеченням послідовності та спадковості реформаторських заходів; здатністю гнучко, швидко та адекватно реагувати на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища для забезпечення неперервності та послідовності трансформаційного процесу; створенням сприятливого середовища для реформування на основі залучення зовнішніх фінансових ресурсів і досвіду та внутрішніх реформаторських ресурсів через національний політичний консенсус щодо необхідності та основного вектору перетворень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Полтерович В. Стратегии модернизации, институты и коалиции / В. Полтерович // Вопросы экономики. – 2008. – № 4. – С. 4–24.
2. Киндзерский Ю. Экономическое развитие и трансформация промышленной политики в мире: уроки для Украины / Ю. Киндзерский // Экономика Украины. – 2010. – № 5. – С. 4–15.
3. Левковець О. Модернізація економіки Укра-

їни: зміст, умови, ризики / О. Левковець // Бізнес Інформ. – 2011. – № 10. – С. 4–9.

4. Рустамов Э. Принципы эволюционной модернизации переходных экономик / Э. Рустамов // Вопросы экономики. – 2009. – № 7. – С. 85–96.

5. Онищенко В. Модернізація як імператив розвитку України / В. Онищенко // Економіка України. – 2011. – № 7. – С. 4–14.

6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Бусел. – 5-те вид. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

7. Ушаков Д. Большой толковый словарь современного русского языка / Д. Ушаков ; сост. Т. Никитина. – М. : Дом. XXI век ; Альта-Принт, 2009. – 1248 с.

8. Бородіна О. Принцип комлементарності в міждисциплінарних дослідженнях економіки / О. Бородіна // Економіка і прогнозування. – 2015. – № 2. – С. 47–58.

9. Современный экономический словарь / [Б. Райзберг, Л. Лозовский, Е. Стародубцева]. – 5-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 495 с. – (Б-ка словарей «ИНФРА-М»).

10. Качала Т. Модернізація як необхідна умова економічної відбудови / Т. Качала // Волинського інституту економіки та менеджменту. – 2011. – № 2. – С. 163–171.

11. Dworkin G. Paternalism / G. Dworkin // Stanford Encyclopedia of Philosophy / ed. E. Zalta. – Summer edition. – 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://plato.stanford.edu/archives/sum2010/entries/paternalism>.

12. Модернізація України. Визначення пріоритетів реформ. Проект до обговорення / [відп. ред. І. Коліушко, І. Бураковський, О. Сушко, Є. Захаров, Є. Бистрицький] ; Мережа підтримки реформ. – К., 2009. – 123 с.

13. Бужимська К. Модернізація економіки: технологічно-структурний аспект / К. Бужимська // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2009. – № 3. – С. 214–217.

14. Шестаковський О. Базові культурні особливості українського суспільства і можливості їх використання для соціально-економічного розвитку : наукова доповідь / О. Шестаковський, Є. Білоус ; за ред. О. Балакіревої. – К. : НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів НАН України», 2015. – 36 с.